

Joanna Gajda

<https://orcid.org/0000-0001-9107-0546>

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Ruchy kobiece i aktywność kobiet jako przedmiot badań – szanse i wyzwania

Słowa kluczowe: badania społeczne, ruchy kobiece, aktywność kobiet, *research synthesis*, archiwizacja danych jakościowych, metoda wywiadu

Streszczenie

W dyskusji nad badaniami ruchów kobiecych i analizą aktywności kobiet warto za-trzymać się nad wyzwaniami związanymi z samym przedmiotem. W rzetelnym procesie badań jego definiowanie i konstruowanie nie powinno być pomijane. Różne podejścia wynikają z wielości paradygmatów, dyscyplin, kontekstów i zainteresowań badawczych. Operacjonalizacja przedmiotu determinuje sposób badania, czyli stosowane metody i techniki zbierania danych oraz ich analizy. Wyniki badań przeprowadzonych w różnych paradygmatach wydają się być nieporównywalne i całkowicie odrębne. Artykuł ma na celu przedstawienie głównych wyzwań i szans związanych z realizacją badań społecznych poprzez dookreślenie przedmiotu. Przedstawione zostaną inspirujące przykłady opartego o dane wtórne podejścia syntezy badań (*research synthesis*), które ma u podstaw założenie kumulatywnego charakteru wiedzy naukowej. Na przykładzie wybranych projektów opi-sane zostaną dobre praktyki oraz wyzwania, z którymi będzie mierzyć się badaczka lub badacz podejmujący temat aktywności kobiet w badaniach społecznych.

Wprowadzenie

Badania społeczne umożliwiają zdobywanie naukowej wiedzy o świecie w którym żyjemy. Jak wskazuje Maria Mies¹ pojawienie się studiów

¹ M. Mies, *Towards a Methodology of Women's Studies*, Institute of Social Studies, Occasional papers, No. 77, Hague 1979.

kobięcych (*women studies*) i zainteresowanie kobietami stało się możliwe za sprawą ruchów kobiecych (*women movement*) i ich aktywności. Stąd też *women studies* ma wobec *women movement* pewien dług i oba obszary mogą się wspierać zarówno w odkrywaniu historii jak i społecznych przyczyn i konsekwencji. Aktywność kobiet i ruchy kobiece są bardzo ciekawym przedmiotem badań, w którym badacze i badaczki odnajdują coraz to nowe nieodkryte przestrzenie. Komplikowanie się obszaru badań wymaga precyzyjnego dodefiniowania przedmiotu badań, co niesie za sobą pewne wyzwania. W poniższym artykule aktywność kobiet jest definiowana szeroko jako działania nie tylko w obszarze postrzeganym jako sfera publiczna. Jak wskazuje Benjamin Barber, podkreślenia wymaga znaczenie jednostki, bowiem: „realizacja idei społeczeństwa obywatelskiego pozwala stworzyć miejsce, w którym toczy się niezależne życie społeczne wolne od dyktatu państwa i rynku, realizowane przez nas samych w rodzinach, klubach, kościołach i społecznościach”². Zatem aktywność kobiet będzie rozpatrywana też w kontekście rodziny, w zgodzie z myślą, że „podział świata na sferę «prywatną» i «publiczną» jest zresztą arbitralny i fałszywy, bo jedno nieustannie przenika się z drugim”³.

Józef Bocheński wskazuje, że sama rzecz, więc też człowiek, nie może być przedmiotem badań w naukach społecznych, badamy raczej relacje, działania i procesy⁴. W procesie badawczym to badacz podejmuje zawsze ostateczną decyzję określając swój przedmiot zainteresowań. Wybór determinują subiektywne wartości i zainteresowania, które „wpływają na wybór tematu badań, okresów, populacji (...)”⁵. Przedmiot badań determinuje problem badawczy i pytania badawcze – czego się chcemy dowiedzieć – co nas interesuje, czym zamierzamy się zajmować⁶. Dopie-

² Cyt. za: D. Ilczuk, *Polityka kulturalna w społeczeństwie obywatelskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.

³ C. Criado Perez, *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat skrojony pod mężczyzn*, przeł. A. Sak, Karakter, Kraków 2020 [ebook], s. 6.

⁴ Ten pogląd J. Bocheńskiego przywołuje G. Woroniecka, *Politologia i socjologia polityki komplementarność czy autarkia?*, [w:] T. Łoś-Nowak (red.), *Politologia w Polsce: stan badań i perspektywy rozwojowe*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń – Wrocław 1998, s. 168.

⁵ J. Johnson Buttolph, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze w naukach politycznych*, przeł. A. Kloskowska-Dudzińska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2010, s. 45.

⁶ J. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, przeł. A. Gilewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 44.

ro w tak delimitowanym polu badawczym można dokonać wyboru metod i techniki oraz znaleźć najlepsze źródła danych i najlepszego informatora. Wybrany przedmiot z jednej strony jest zdeterminowany ontologią badacza a z drugiej ma swoje epistemologiczne konsekwencje. Na tym etapie badań należy pamiętać, że w niektórych paradygmatach badacz jest jednocześnie narzędziem badawczym a proces badawczy to partnerska relacja między przedmiotem badań – podmiotem podlegającym badaniu a podmiotem badającym. W naukach społecznych przedmiotem badań można uczynić:

1. Zachowania

- jako bardzo szeroki obszar można je badać biorąc pod uwagę:
- motywacje/intencje: werbalizowane – ukryte – interpretowane przez innych,
- zasoby: werbalizowane (zracjonalizowane) – ukryte – interpretowane przez innych – wynikające z danych,
- przebieg: obserwowany – interpretowany przez aktora/interpretowany przez innych – wynikający z danych,
- skutki dla podmiotu: werbalizowane – obserwowane – interpretowane przez aktora/przez innych – wynikające z danych,
- skutki dla kontekstu: werbalizowane – obserwowane – interpretowane przez aktora/przez innych – wynikające z danych.

2. Działanie

- zachowanie, które posiada cechę intencjonalnego sensu, czyli cel – werbalizowany (zracjonalizowany) – ukryty – interpretowany przez innych – wynikające z danych.

Mówiąc o działaniach politycznych, odwołać się można do klasycznej definicji Webera postrzegającego działanie jako zachowanie, z którym podmiot lub podmioty wiążą intencjonalny sens – subiektywny. Działaniami społecznymi stają się wtedy, gdy działający intencjonalny sens swojego działania odnoszą do innych ludzi i na nich koncentrują przebieg działania. Zachowania określane są jako nieświadome, jako mimowolna reakcja na bodźce – tylko działanie jest celowe i świadome. Granice pomiędzy działaniami a zachowaniami nie są wyraziste, gdyż nie zawsze da się zidentyfikować świadomość i celowość⁷.

⁷ L. Sobkowiak, *Metodologiczne problemy zmiany politycznej*, [w:] A. Czajowski, L. Sobkowiak (red.), *Polityka i polityczność. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, Wrocław 2012, s. 61.

3. Język

Przedmiotem analiz staje się też **język potoczny i każda sytuacja jego użycia** umożliwia odniesioną do kontekstu analizę⁸. Dowodzi tego duża ilość badań lingwistycznych i opartych o lingwistykę⁹. Język wskazuje Andrew Heywood, jest politycznym „orężem”, które się kształtuje i doskonalą, by służyło zamysłom politycznym. Badaniu zatem poddawać można rozumienie pojęć, postawy wobec prawa, poglądy o polityce, motywacje do podjęcia aktywności politycznej¹⁰.

4. Relacje

Przedmiotem mogą być też **relacje** pomiędzy obiektami, które obserwować możemy przez działania, zachowania i język.

Kobiety jako przedmiot badań

Badania są możliwe dopiero w momencie, kiedy badacze zauważą jakiś obszar jako wart zainteresowania. Mies wskazuje, że kobiety stały się atrakcyjnym przedmiotem lub obszarem zainteresowania badaczy ze względu na aktywność ruchów przez nie tworzonych (*women movement*)¹¹. Zatem przedmiot badań wymaga nowego podejścia, nie można tymi samymi narzędziami badać kobiet¹², bo traci się wgląd w świat badanych i wiele cennych informacji. „Niewidzialność kobiet”¹³ jest zjawiskiem dostrzegal-

⁸ Przykładem dla tego typu jest książka analizująca użycie i rozwój feminatywum w historii Polski w odniesieniu do kontekstu i wydarzeń historycznych: A. Małocha-Krupa, *Feminatywum w uwikłaniach językowo-kulturowych*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2018. Lingwistyczne przejawy różnic opisuje A. Graff, *Świat bez kobiet*. Sposób przedstawiania aktywnych polityczek przez media: P. Ghim-Lian-Chew, *Political women in singapore: A socio-linguistic analysis*, „Women’s Studies International Forum” 2001, t. 24, nr 6 (November-December), s. 727-736.

⁹ Więcej: B. L. Whorf, *Język, myśl i rzeczywistość*, przeł. T. Hołówka, Wydawnictwo KR, Warszawa 2002.

¹⁰ Więcej H.M. Kepplinger, *W kierunku systemowej teorii komunikowania politycznego* [w:] B. Dobek Ostrowska (red.), *Media masowe w systemach demokratycznych. Teoretyczne problemy i praktyczny wymiar komunikowania politycznego*, Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji TWP Wrocław 2003, A. Heywood, *Teoria polityki. Wprowadzenie*, przeł. B. Meliszewska, D. Stasiak, PWN, Warszawa 2009, s. 14.

¹¹ M. Mies, *Towards a Methodology of Women’s Studies...*, s. 13-14.

¹² Ibidem, s. 2-3.

¹³ C. Criado Perez, *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat skrojony pod mężczyzn*, Karakter, Kraków 2020.

nym dopiero kiedy zaczyna się o niej mówić, „mówienie głośniej stanowiło formę działania”¹⁴ dlatego „Teorie feministyczne postulują (...) *naming*: ‘nadawanie nazw, nazywanie’ – jako zadanie nowego opisu rzeczywistości”¹⁵. W tym nowym opisie rzeczywistości powoli pojawiają się kobiety, ich wyjście z cienia i nazwanie pozwoliło badać ruchy, aktywności i narracje, które nie były przedmiotem badań w przeszłości. Z praktyki badawczej tylko wtedy, kiedy widzimy, że coś istnieje – nazywamy to jesteśmy w stanie to badać¹⁶. Tematyka kobieca jest coraz bardziej interesującym przedmiotem badań. Kolejna rzecz to konstatacja, że pojawienie się w przestrzeni publicznej kobiet pozwala na postawienie pytań, wyzwań i wątpliwości związanych z ich rolą i zadaniami. Rozwój podejścia herstory¹⁷ powoduje, że tematyka kobiet i ich aktywności podlega pogłębionej analizie i staje się tematem konferencji i projektów. Dopiero nazwanie pewnych kwestii umożliwiło ich badanie: wyodrębnienie kobiet jako przedmiotu badań i brak jasnych odpowiedzi na pytania badawcze, kiedy prywatne staje się polityczne i kiedy następuje moment, gdy działania polityczne zaczynają obejmować sprawy, które wydawały się być prywatne¹⁸. Jak wskazuje Perez

przywykliśmy do myślenia, że wykonywana przez kobiety praca nieodpłatna polega na tym, że jednostki troszczą się o poszczególnych członków rodziny dla ich indywidualnego dobra. Nic bardziej mylnego. Niewynagradzana praca kobiet to filar funkcjonowania społeczeństwa i korzystamy z niej wszyscy¹⁹.

Stając się obiektem badań kobiety zyskały także (przynajmniej z założenia) większy dostęp do aktywnego udziału w realizacji badań, jak wskazują United Nations Development Programme 2006 „Jeżeli kobiety mają

¹⁴ A. Graff, *Refusing to Smell the Roses. American Feminism as a Rhetorical Practice*, „Stylistyka” 2004, nr 13, s. 158.

¹⁵ A. Małocha-Krupa, *Feminytywum w uwikłaniach językowo-kulturowych*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2018, s. 209.

¹⁶ M. Mies, *Towards a Methodology of Women’s Studies*, op.cit., s. 2. [“Bertold Brecht’s phrase: ‘One, does not see those who are in the dark’].

¹⁷ Więcej o herstory w badaniach publikacji: A. Odrowąż-Coates, *An ethnographic study about women – The female researcher’s experience*, [w:] U. Markowska-Manista, J. Pilarska (red.), *An Introspective Approach to Women’s Intercultural Fieldwork*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 2017, s. 16-19.

¹⁸ S. Penne, *Sekret Solidarności*, przeł. M. Antoniewicz, W.A.B., Warszawa 2014, s. 118.

¹⁹ C. Criado Perez, *Niewidzialne kobiety...*, s. 54.

być obiektem badań naukowych, to powinny być również podmiotami wykonującymi takie badania”²⁰.

Nie da się założyć, że istnieje coś takiego jak wspólnota kobiet, ruchów kobiecych i jak wskazuje Penn, samoidentyfikacja, poczucie wspólnoty może być bardziej związane z celem niż z aspektem płci, duży wpływ ma na to kontekst kultury²¹. Wszystko zależy od społecznego, politycznego, historycznego i kulturowego kontekstu dla danej aktywności. Ze względu na małe rozpoznanie obszaru badań, pogłębione analizy mogą być łatwiejsze, jeśli założą się identyfikowanie ruchów kobiecych jako przejawu działań indywidualnych jednostek, których wspólne doświadczenia kształtuje obraz aktywności. Zebrane na podstawie danych zastanych materiały mogą uzupełnić narracje. Bódcem dla kobiet, jeśli chodzi o angażowanie do aktywności, jest kwestia wspólnotowości, pomocy innym, na co wskazują badania Penn i innych²². Jeśli decyzje polityczne dotyczą kobiet, to one powinny brać udział w ich podejmowaniu, a jeśli nie biorą, to pytanie kto i na jakiej podstawie je podejmuje. Decyzje polityczne względem kobiet to też obszar zainteresowań organizacji pozarządowych i międzynarodowych. Kobiety występują w nowych rolach i w nowych obszarach wpływu, różne aspekty udziału kobiet w życiu politycznym i społecznym, ale także aspekty prawne, kulturowe, ekonomiczne pozwoliły na widoczne wyodrębnienie obszarów badań aktywności kobiet.

Proces badawczy

Wybrane na tym etapie konkretne przedmioty – podmioty badań oraz wskaźniki determinują kolejny etap, ponieważ w zależności od tego, czy wskaźnikiem jest zachowanie (oglądanie telewizji), postawa (chęć pracy na rzecz innych, negatywne emocje wobec współpracowniczek), opinia (poglądy o proponowanych zmianach), motywacje (czynniki wpływające na udział w dyskusji o sprawach publicznych), podejmowane działania (aktywność w opozycji) – inne techniki i jednostki analizy zostaną wybrane. Należy zapamiętać, że „faza operacjonalizacji jest sama w sobie najważniejszą fazą, aby zrealizować pełne treści badania”²³. W tej fazie określa się wskaźniki, wymiary i przygotowuje procedury badawcze, które pozwa-

²⁰ United Nations Development Programme 2006.

²¹ S. Penne, *Sekret Solidarności...*

²² E. Kondratowicz, *Szminka na sztandarze*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2001.

²³ C.L. Brians, L. Willnat, J.B. Manheim, R.C. Rich, *Empirical political analysis research methods in political science*, Pearson Longman, New York City 2006, s. 7.

lają na obserwacje zjawisk nazwanych w fazie konceptualizacji. Następnie przygotowuje się plan badań, wybiera się sprawdzoną w tym obszarze metodę i buduje narzędzia, dobiera próbę. Wykorzystać można dane zastane (istniejące źródła archiwalne, statystyczne, prasę itd.) lub dane wywołane (uzyskane w procesie badań). Warto wykorzystać dane zastane, żeby zdobyć jak najwięcej informacji. Dostęp do tych, którzy byli bezpośrednio zaangażowani w działania (jeśli jest jeszcze możliwy) i możliwość bezpośredniego zapytania pozwala dotrzeć do opinii, motywacji. Nie zawsze jest to jednak osiągalne. Badacz podejmuje decyzję na podstawie własnej wiedzy i możliwości – warsztatowych, czasowych i finansowych. W obszarze badań kobiecych warto pamiętać, że przedmiot i podmiot badający mogą być tożsame. Zdaniem Mies to bardzo dobrze, bo tylko kobiety są w stanie badać kobiety²⁴. Jednak podmiot badający musi dobrze przygotować się do zbierania danych, jeśli wybiera metody badań społecznych, zważyć na wszystkie etyczne wyzwania. Ważny jest przedmiot, który się bada czyli relacje, opinie, działania, zachowania. Jeśli przedmiotem badań uczynimy opinie, motywacje doświadczenia to wywiady będą odpowiednią metodą, dzięki nim dotrzeć możemy do tych treści, które potwierdzą nasze hipotezy, zobrazują interesujący stan rzeczy. Zachowania tymczasem są lepiej dostrzegalne w obserwacji. Dla dobrej realizacji badań ważna jest np. triangulacja danych zakładająca wykorzystanie zróżnicowanych typów danych, żeby lepiej zrozumieć przedmiot. Zatem przy konkretnym przedmiocie badań warto zaplanować uzyskanie zróżnicowanych typów danych. Dobór technik i narzędzi jest zdeterminowany przedmiotem badań. W badaniach aktywności i ruchów kobiecych wybieranym narzędziem są wywiady indywidualne i wywiady grupowe. Jednym z ważnych aspektów jest realizacja wywiadu. Jak to zrobić, żeby unikać wpływu badacza na badania, czy to jest wykonalne, kiedy, jak wspomniano powyżej, badacz jest narzędziem badawczym? Warto za Elżbietą Karolczuk wskazać, że wybierając podejście jakościowe zawsze wpływamy na badanych, o czym poniżej²⁵. Jeśli uda się dobrać próbę, wyzwaniem jest uzyskanie dostępu do danych. Jeśli zakładamy jakiś typ badań jakościowych, który wymaga zaangażowania badanego, to musi on mieć satysfakcję z udziału w badaniu, podstawowe zasady partnerstwa wskazują, że jest to czas poświęcony na przekazanie informacji. W procesie badań wymagany jest plan badań – spisane pytania badawcze oraz elastyczność, pomocny jest scenariusz wywiadu zbudowany jako schemat zadawania pytań i poszukiwania najważniejszych ze względu

²⁴ M. Mies, *Towards a Methodology of Women's Studies...*

²⁵ E. Karolczuk, *Matki i córki we współczesnej Polsce*, Universitas, Kraków 2019.

na cel badań informacji. Żeby poświęcony czas przyniósł dobre efekty, kluczowy jest wybór dobrego informatora. Można sobie to ułatwić realizując pretest, czyli kilka wstępnych wywiadów, żeby zweryfikować założenia projektu. Badania aktywności kobiet i ruchów kobiecych i coraz większa liczba projektów to jednocześnie szansa i wyzwanie. Poniżej wskazano kilka przykładowych projektów, które ze względu na swoją różnorodność mogą być podstawą do realizacji syntezy badań. Kryterium doboru projektów wiąże się z metodologicznymi różnicami dotyczącymi zastosowanych metod w badaniu „aktywności kobiet”.

Projekty badań i inspiracje

1. Kobiety Solidarności

Badaczka wykorzystwała analizę danych zastanych, wywiady z aktywistkami podziemnej Solidarności, analizę prasy oraz przegląd literatury. To, że metoda i technika jest definiowana przez przedmiot, widoczne jest w publikacjach Shany Penn. Jej koncentracja na roli kobiet z Solidarności wynika, jak pisze sama autorka, z zainteresowań feministycznych, ze spotkań z Polakami i Polkami, oraz z zupełnego braku kobiet w śledzonej przez nią historii solidarnościowego ruchu. Brak głosu kobiet skłonił ją do przyjazdu do Polski i zapytania samych zaangażowanych kobiet o ich rolę w związku zawodowym i ruchu Solidarność²⁶. Badaczka połączyła swoje doświadczenia historyka, badaczki kwestii kobiecych i dziennikarki. Zrealizowane badania, jak nazywała je, Maria Janion „to podejście antropologiczne”²⁷ i historia mówiona. Warto zwrócić uwagę na to, w jaki sposób badaczka uzyskała dostęp do respondentek i jak to się stało, że chciały z nią rozmawiać. Po pierwsze zakres uzyskanych danych, jak wskazuje sama badaczka, był możliwy do osiągnięcia, ponieważ była osobą obcą dla badanych, która w sposób prawdziwy fascynowała się i próbowała zrozumieć polską rzeczywistość. Była z innego obszaru kulturowego i sama w sobie była dla respondentek ciekawa (prawdziwa Amerykanka). Właśnie ze względu na pochodzenie autorki, badania te miały w sobie element etnograficznego poznania innego. Dostęp do badanych był możliwy dzięki kontaktom i dobrym relacjom, które zbudowała badaczka oraz przewodniczka, która

²⁶ S. Penne, *Sekret Solidarności...*

²⁷ Ibidem, s. 408.

pełniła rolę *odźwiernej*²⁸ (*gatekeeper*). Anna Grupińska – osoba która prowadziła ją do zaangażowanych kobiet – powodowała, że wiele drzwi było otwartych. Kobiety chętnie brały udział w spotkaniach. Badaczka miała jedną przewagę, była osobą z zewnątrz – prawdziwą Amerykanką, obcą, której ciekawość i umiejętność słuchania była ważna dla uczestniczek. Korzystała z pomocy tłumaczki, co mogło wpłynąć negatywnie na sam zapis wywiadów oraz ich sprawne przeprowadzenie, ale była traktowana jako ktoś, komu trzeba wytłumaczyć, kto powinien zrozumieć. Natomiast, co sama podkreśla, dawała możliwość bycia wysłuchaną, bez oceny, a tego potrzebowały jej rozmówczynie. Zapisy wywiadów są wyjątkowo cennym materiałem badawczym, a nie tylko zbiorem ważnych dla polskich kobiet cytatów o ich jednostkowej i zbiorowej roli, jaką kobiety odłam ruchu Solidarności ma w kształtowaniu współczesnej Polski. Ważne dla analizy wywiadów jest, to, że wypowiedź nie jest faktem i trzeba pamiętać, że wywiady miały często charakter wywiadów biograficznych, gdzie narracja swojej biografii jest wpisana w historię, ale nie jest historią Polski, a wyłącznie biografią uczestniczek tego, a nie innego ruchu. Jednak ze wszystkimi zastrzeżeniami wywiady biograficzne są bardzo dobrym źródłem dla socjologów, historyków, politologów, dziennikarzy i innych osób zainteresowanych historią mówioną²⁹.

2. Polki o sobie

Ciekawym, kompleksowym projektem, gdzie przedmiotem badań są rzeczywiście Polki i ich aktywność w różnych obszarach życia, są badania Dominiki Maison i Katarzyny Pawlikowskiej: *Polki o sobie*. Współpraca badaczek z obszaru nauki, marketingu i komunikacji zakończyła się publikacją, która w oparciu o badania ilościowe (dobór losowy, reprezentatywna próba 600 Polek) i jakościowe (dobór celowy 60 wywiadów) zaproponowała pogłębioną segmentację. Zastosowanie procedury statystycznej analizy czynnikowej i analizy skupień pozwoliło na uporządkowanie zróżnicowania Polek i wyodrębnienie siedmiu segmentów. Nazwano je następująco: Spełnione Profesjonalistki, Obywatelki Świata, Zachłanne Konsumpcjonistki, Rodzinne Panie Domu, Niespełnione Siłaczki, Rozczarowane Życiem

²⁸ J. Lofland, D.A. Snow, L. Anderson. L.H. Lofland, *Analiza układów społecznych – przewodnik metodologiczny po badaniach jakościowych*, przeł. A. Kordasiewicz, S. Urbańska, M. Żychlińska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 52, 71-74.

²⁹ K. Kazimierska (red.), *Badania biograficzne – metoda, etyka, praktyka*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2019, t. 15, nr 2.

oraz Osamotnione Konserwatystki. Wymienione i nazwane kategorie, jak wskazują ich nazwy, różnicują się cechami demograficznymi, ale przede wszystkim światopoglądem, wartościami i potrzebami, podejściem do pracy, rodziny i życia. Jak wskazują badaczki, zrealizowany projekt jest

próbą opowiedzenia, jakie są współczesne Polki – co jest dla nich ważne, jakie są ich wartości, priorytety, jakie znaczenie ma dla nich praca, jakie rodzina, a jakie dbanie o siebie? Jakimi są osobami w różnych rolach życiowych: żon, matek, obywaterek, konsumentek? Co lubią, a co je denerwuje? Jakie są ich marzenia, jakie troski, a jakie źródła szczęścia?³⁰

W badaniach wzięto pod uwagę ankiety psychologiczne, socjologiczne i marketingowe. Szczegółowe zagadnienia uwzględnione w badaniach przedstawione są poniżej:

Tabela 1. Pola badawcze i metody w projekcie Kobiety o sobie

Wywiad ustrukturalizowany Ankieta – face to face, czas: 1 godz., obejmowała następujące zagadnienia:	Wywiad pogłębiony Scenariusz, czas: 2,5-3 godz., obejmowała następujące zagadnienia:
1. Podejście do życia	1. Życie codzienne – obowiązki, troski, zmartwienia
2. Zadowolenie z życia	2. Wyobrażenie przyszłości – plany, marzenia, życie za 10 lat
3. Czas wolny	3. Potrzeby, wartości, priorytety
4. Zakupy i style wydawania pieniędzy	4. Rodzina i relacje międzyludzkie Relacje z mężem, partnerem, dziećmi, własnymi rodzicami
5. Preferencje marek	
6. Gotowanie i jedzenie	5. Praca zawodowa, kariera Rola pracy w życiu Znaczenie roli zawodowej w tożsamości Relacja między pracą zawodową a domem i rodziną
7. Podejście do zdrowia i urody	
8. Korzystanie z kultury (kino, teatr, książki itp.)	
9. Korzystanie z internetu	

³⁰ D. Maison, K. Pawlikowska, *Polki. Spełnione Profesjonalistki, Rodzinne Panie Domu czy Obywatelki Świata?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 7.

Wywiad ustrukturalizowany Ankieta – face to face, czas: 1 godz., obejmowała następujące zagadnienia:	Wywiad pogłębiony Scenariusz, czas: 2,5-3 godz., obejmowała następujące zagadnienia:
10. Podejście do pracy i realizacji zawodowej	6. Czas wolny Codzienny Weekendowy Wakacje
11. Podejście do rodziny i dzieci	
12. Relacje z innymi ludźmi	
13. Podejście do mężczyzn i związków	
14. Światopogląd i religia	7. Dbanie o siebie
15. Preferencje polityczne	8. Jedzenie
16. Metryczka – podstawowe zmienne demograficzne ^[1]	9. Komunikacja marketingowa – odbiór przykładowych reklam

[1] D. Maison, K. Pawlikowska, *Polki. Spełnione Profesjonalistki, Rodzinne Panie Domu czy Obywatelki Świata?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 265.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie D. Maison, K. Pawlikowska, *Polki. Spełnione Profesjonalistki, Rodzinne Panie Domu czy Obywatelki Świata?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.

Przeanalizowane wywiady dały podstawę do zbudowania pogłębionego portretu każdego z wyodrębnionych w badaniu ilościowym segmentów³¹, zrozumienie segmentów jest możliwe m.in. dzięki cytatom, które „są ilustracjami najbardziej typowych dla danego segmentu przekonań, opinii czy zachowań”³². Publikacja, na co wskazują autorki, nie wyczerpała potencjału zgromadzonego materiału badawczego. Co ciekawe, można ją traktować jako fotografię polskich kobiet przed rokiem 2016. Wyodrębnione segmenty mogą być podstawą do dalszych analiz. Subiektywny wybór tematów może być niesatysfakcjonujący, ale daje możliwe do wykorzystania źródło dotyczące Polek przed rokiem 2016. Bardzo ważne dla tego projektu było połączenie danych ilościowych i jakościowych oraz opisanie kobiet, pokazując ich różnicowanie i podobieństwa.

3. Kobiety w historii Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych

Projekt badań zrealizowany przez Renee Knake Jefferson i Hannah Brenner Johnson jest ważnym głosem w historii Stanów Zjednoczonych. Wybierając dane obrazujące procesy selekcji do jednego z najwyższych urzędów, napisano herstory Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych.

³¹ Ibidem, s. 266.

³² Ibidem.

Był to projekt badań, w którym przedmiotem stały się kobiety w historii, decyzje polityczne, problemy nierówności płci w dostępie do stanowisk. Autorki opisując historię kobiet z tzw. krótkiej listy wskazują też na pewną przewrotność umieszczania kandydatek i pomijania ich przez 192 lata w ostatecznym powołaniu. Kobiety były na listach, co sugeruje różnorodność i dbanie o prawa kobiet, a jednocześnie w świetle reflektorów zachowywano „*status quo*, w Sądzie Najwyższym kobiety pojawiały się incydentalnie”³³. Kobiety nie mogły powiedzieć, że nie były brane pod uwagę w czasie tworzenia list, autorki odtwarzają proces podejmowania ostatecznych decyzji wskazując na brak przejrzystości. Pokazują też, że często pod uwagę brane były nie merytoryczne argumenty, które decydowały o tym, że panie nie zajmowały stanowisk, lecz np. to, że były za młode lub za stare według mężczyzn dokonujących wyboru.

W publikacji dużo miejsca poświęcono przedstawianiu informacji o kandydatkach, które były na krótkiej liście, ale nie zostały powołane. Wzmianki o nich, jakie pojawiły się w prasie, dotyczyły głównie ich życia osobistego oraz wyglądu. Niewiele miejsca poświęcano ich kwalifikacjom i przygotowaniu do objęcia urzędu. Dziewięć kobiet, które przez 30 lat pojawiły się na liście nominowanych, ale nigdy nie zostały powołane do najwyższych Urzędów, zostało zapomniane. Autorki korzystały więc z prezydenckich bibliotek, prywatnych archiwów, archiwalnych gazet i prasy, wypowiedzi ustnych, taśm prezydenta Richarda Nixona i biografii. Analiza tego obszernego zbioru zróżnicowanych danych pokazała, że prezydenci, już od kadencji Herberta Hoovera, omawiali (choć nie wiadomo czy brali rzeczywiście pod uwagę kandydatki) możliwość nominowania nie sędziów, lecz sędzin. Ostatecznie odkładali *ad calendas graecas* powołanie wysoko wykwalifikowanych kobiet. W analizie uwzględniono także odkrycie i opisanie życia zawodowego i osobistego ważnych dla historii Ameryki kobiet, korzystając, jeśli było to możliwe, z wywiadów³⁴. Sandra Day O'Connor jako pierwsza kobieta została powołana z *shortlist* na to stanowisko. I tak w 1981 r. jako 102 sędzia została pierwszą sędziną w Sądzie Najwyższym.

³³ NYU Press, *Nota wydawnicza*, <https://nyupress.org/9781479895915/shortlisted/> [10.06.2020].

³⁴ R. Knake Jefferson, H. Brenner Johnson, *Shortlisted. Women in the Shadows of the Supreme Court*, New York University Press 2020. Książka ukazała się w maju 2020, w czasie pisania artykułu można było uzyskać dostęp do założeń projektu, wywiadów z autorkami oraz recenzji i podcastów na jej temat.

Historie kandydatek odwzorowują fale feminizmu, pokazują rolę małżeństwa, macierzyństwa i seksualności w USA³⁵.

Badaczki nie poprzestają na opisanu zaobserwowanych zjawisk, ale w sposób twórczy łączą przeszłość i teraźniejszość opracowując rekomendacje dla rzeczywistej różnorodności, omawiają zaobserwowane zjawiska obecne również współcześnie. Przedstawione dane wskazują, że nie samo niewskazywanie kobiet jako potencjalnych kandydatów do Sądu Najwyższego, ale ich rzeczywisty brak na stanowisku, wpływa na inne aspekty systemu prawnego i społeczeństwa. Jak dowodzą analizy autorek, Sąd Najwyższy jest egzemplifikacją procesów o szerszym zasięgu, w świecie prawnym wraz z rozwojem kariery obserwowane jest zjawisko tzw. ciekącego rurociągu (*leaky pipeline*). Proces ten polega na tym, że dużo więcej kobiet rozpoczyna studia prawnicze i sytuacja na podstawowych stanowiskach jest równa, ale im dalej na drodze awansu zawodowego, tym szybciej mężczyźni zdobywają stanowiska kierownicze i prestiżowe funkcje. Złudne jest zatem poczucie równości w dostępie do stanowisk. Publikacja będzie bardzo cennym materiałem umożliwiającym weryfikację zmistyfikowanych przekonań o równości płci w tym przynajmniej zawodzie. Jest też przykładem połączenia danych historycznych i społecznych w wartościowej rekonstrukcji zdarzeń. Sprawny w rękach prawniczek warsztat historyka i badacza społecznego spowodował, że książka może być dobrym przykładem badań historii i aktywności kobiet³⁶.

4. Ruchy kobiece – Meksyk – Gwatemala – Cierpienie i trauma

Herstory tworzy się nie tylko przez wywiady biograficzne, mniej znaną metodą jest pozyskiwanie świadectw – *testimonio*. *Testimony* to metoda, w której wykorzystuje się wywodzące się z doświadczeń latynoamerykań-

³⁵ S. Liebell, *Wywiad z autorkami*, <https://newbooksnetwork.com/r-k-jefferson-and-h-b-johnson-shortlisted-women-in-the-shadows-of-the-supreme-court-nyu-press-2020/> [1.08.2020].

³⁶ W badaniach historii i aktywności kobiet, na polskim gruncie, kompleksowym projektem jest opis i analiza losu włókniaerek, kobiet pracujących w łódzkich fabrykach i budujących włókiennicze imperia. Marta Madejska odtwarza historię Łodzi opisując role kobiet, ich aktywność i strajki, oraz zmiany społeczne i obyczajowe, jakie spowodowały. Jest to reportaż oparty o wnikliwą analizę archiwalnej prasy, poezji, listów, dzienników, aktów prawnych, dokumentów państwowych, a także korzystający z wywiadów. M. Madejska, *Aleja włókniaerek*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2019.

skiej walki o prawa człowieka – teksty³⁷ – *testimonio* tzn. pierwszoosobowe narracje o niesprawiedliwości i oporze. Jest to pisemne wyznanie, które staje się dowodem w sprawie lub/i materiałem do badań. Przedmiotem badań w tym ujęciu jest doświadczenie indywidualne lub zbiorowe, aktywność kobiet, które działają w sytuacjach ekstremalnych: wojny, wojny domowej, mają traumatyczne doświadczenia represji. Ruch Matek z Placu Majo-wego (Plaza de Mayo) w Argentynie budował też za pomocą tych treści wspólnotę doświadczeń. Podstawą do działania za pomocą świadectw jest charakterystyczny dla państw latynoamerykańskich wzorzec kulturowy „upolitycznionego macierzyństwa (*political motherhood*)”³⁸. Zbudowane i aktywne „ruchy macierzyńskie odegrały decydującą rolę w demokratyzacji procesów w Ameryce Łacińskiej doprowadziły również do pojawiania się nowego rodzaju obywatelstwa”³⁹. *Testimonio* traktowane jest jako narzędzie radzenia sobie z traumą i przejścia do nowej rzeczywistości. Jak wskazuje Kathryn M. Smith, kobiety używały *testimonio* jako narzędzia oporu⁴⁰. Niektórzy dopatrywali się w *testimonio* waloru terapeutycznego, inni wskazywali na specyficzny sposób ekspresji, wskazywano tę metodę także jako sposób na zachowanie pamięci historycznej. Opisywanie doświadczeń bólu, pustki, samotności pozwala na dotarcie do szerszego grona odbiorców i walkę o prawa człowieka. Przykładem *testimonial literature* jest publikacja *I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala*⁴¹, która właśnie w oparciu o *świadcstwo* pozwala poznać sytuację kobiet Indianek w Gwatemali. Nie jest to jednak autobiografia, ani wywiad. Publikacje oparte na tej metodzie należy analizować w kontekście innych źródeł, *testimony* ma być początkiem dyskusji, a nie wnioskiem z niej. Przykładem przedstawienia historii z kobiecej strony jest też publikacja *Wojna nie ma*

³⁷ L. Huber, B. Villanueva, *Testimonio*, [w:] P. Atkinson, S. Delamont, A. Cernat, J.W. Sakshaug, R.A. Williams (red.), *SAGE Research Methods Foundations*, 2019.

³⁸ Za Schirmer (1993): R.E. Hryciuk, *O znikającej matce. Upolitycznione macierzyństwo w Ameryce Łacińskiej i w Polsce*, [w:] R.E. Hryciuk, E. Korolczuk (red.), *Pożegnanie z Matką Polką?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 270.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ K.M. Smith, *Female Voice and Feminist Text: Testimonio as a Form of Resistance in Latin America*, „Florida Atlantic Comparative Studies Journal” 2010, t. 12, 2010-2011.

⁴¹ E. Burgos-Debray, *I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala*, Verso, London – New York 1984.

w sobie nic z kobiety⁴², historia wojny przedstawiona z perspektywy kobiet na bazie danych zastanych oraz wywiadów.

W Polsce w analizie doświadczeń traumatycznych, wojennych, obozowych korzysta się z wywiadów biograficznych, których gromadzeniem zajmuje się Ośrodek Karta i Archiwum historii mówionej⁴³. Przykładowy projekt dotyczący kobiet to „Kobiety wobec totalitaryzmu”, i powstała na bazie projektu publikacja: *Przetrwałam. Doświadczenia kobiet więzionych w czasach nazizmu i stalinizmu*, którą oparto o wywiady biograficzne⁴⁴.

5. Kobiety w politologii

Osadzony w naszej kulturze jest projekt realizowany przez Agatę Bagan-Włodkowską i Małgorzatę Winiarczyk-Kossakowską⁴⁵. Przedmiotem badań były właśnie kobiety – polskie politolożki. Jest to przykład badań eksploracyjnych, w których starano się przedstawić opis i diagnozę sytuacji kobiet realizujących swoją karierę zawodową w dyscyplinie nauk o polityce w 22 polskich uczelniach publicznych⁴⁶. Starano się odpowiedzieć na pytania związane z:

- postrzeganiem pozycji kobiet w środowisku naukowym,
- możliwościami rozwoju naukowego i awansu,
- wyzwaniami, przed którymi stają kobiety, problemami, z którymi się mierzą,
- problematyką, którą podejmują w swoich badaniach.

Zdefiniowano pojęcie sytuacji kobiet w dyscyplinie nauk o polityce jako „obraz rzeczywistości w perspektywie pracujących w środowisku

⁴² S. Aleksijewicz, *Wojna nie ma w sobie nic z kobiety*, przeł. J. Czech, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016. Z perspektywy polskich doświadczeń A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kobiety w obronie Warszawy. Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922) i Wojskowa Służba Kobiet ZWZ-AK (1939-1945)*, IPN, Warszawa 2016.

⁴³ W zasobach archiwum są gromadzone zapisy wywiadów ze świadkami historii, dla przykładu <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej.html>. Więcej informacji o aktywności i zasobach archiwum: <https://dsh.waw.pl/81-archiwum-historii-mowionej,ahm>.

⁴⁴ M. Buko, K. Madoń-Mitzner, M. Szymańska, *Przetrwałam. Doświadczenia kobiet więzionych w czasach nazizmu i stalinizmu*, Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2017.

⁴⁵ A. Bagan-Włodkowska, M. Winiarczyk Kossakowska, *Kobiety w polskiej politologii. Od diagnozy do współpracy*, Warszawa 2018.

⁴⁶ Spis opracowany przez Ministerstwo, <http://www.nauka.gov.pl/uczelnie-publiczne/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie.html> [dostęp: 10.05.2017].

kobiet⁴⁷. Postanowiono, że wśród najlepszych informatorów znajdą się politolożki, które: pracują w wybranych instytucjach, mają tytuły naukowe, po drugie pełnią lub pełniły role kierownicze w organizacjach i instytucjach. Ponieważ populacja badana była stosunkowo mało liczna i można było ją określić jako trudnodostępną (osoby zajęte, realizujące wiele zadań) należało przewidzieć trudności w dotarciu do respondentek. Wykorzystano technikę doboru próby o charakterze celowym, wg określonych kryteriów. Respondentkom, na zakończenie spotkania, zadawano pytanie: „Kto Pani zdaniem z badaczek reprezentujących nauki o polityce będzie najlepszą informatorką (źródłem informacji) w obszarach, o których rozmawialiśmy?”. Zweryfikowano, czy osoby podawane przez badane są w próbie, jeśli ich nie było, ale powtarzały się i spełniały kryteria, wzięto je pod uwagę w drugim etapie doboru respondentek – zatem zastosowano metodę kuli śniegowej⁴⁸ do zweryfikowania założeń i uzupełnienia próby. Weryfikacji poddane zostało założenie o potrzebie badania tylko kobiet, podjęto zatem „decyzję o zaproszeniu do wywiadów mężczyzn, którzy zdaniem badanych pełnili lub pełnią istotną rolę w kształtowaniu środowiska politologicznego w Polsce. Decyzja ta wynikała z potrzeby uzupełnienia spojrzenia na kwestie kobiet w politologii z perspektywy mężczyzn”⁴⁹. Podstawowym wyzwaniem w tym badaniu był oczywisty brak anonimowości, związany doborem celowym kobiet pełniących funkcje oraz ich rolą w środowisku. Zaplanowano drugi etap badań, w którym narzędziem był kwestionariusz ankiety udostępniany online. Ankieta została również przesłana wszystkim politolożkom dostępnym w stworzonej bazie. Z tego też powodu w wywiadach nie naciskano na omawianie spraw prywatnych ani intymnych, starając się dotrzeć do odpowiedzi na pytania badawcze i raczej poznać obszar badań, pozostawiając badanym pewną swobodę w kształtowaniu wypowiedzi, ponieważ narzędziem był scenariusz wywiadu. Ważne było definiowanie pojęć, sposób nazywania zjawisk i działań oraz strategie radzenia sobie w środowisku zawodowym, niekoniecznie wyczerpanie zasobu pytań ze scenariusza. Badacz w takich okolicznościach, jak to badanie, staje się narzędziem badawczym i od jego otwartości na informacje, umiejętności słuchania oraz zadawania pytań zależy jakość materiału, ma

⁴⁷ A. Bagan-Włodkowska, M. Winiarczyk-Kossakowska, *Kobiety w polskiej politologii...*, s. 6.

⁴⁸ J. Johnson Buttolph, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze w naukach politycznych*, przeł. A. Kłosowska-Dudzińska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2010, s. 245.

⁴⁹ A. Bagan-Włodkowska, M. Winiarczyk-Kossakowska, *Kobiety w polskiej politologii...*, s. 6.

też szansę poznać osoby badane. W projekcie udało się, w indywidualnych narracjach, dostrzec wspólne aspekty sytuacji, odtworzyć ważne schematy działania. Zagrożeniem jest nakładanie własnych kategorii pojęciowych oraz doświadczeń na wnioskowanie. Dlatego do współpracy zaproszono politologa – mężczyznę, który był odpowiedzialny za krytyczne spojrzenie na analizę jakościową oraz podsumowanie części ilościowej. Wstępne wnioski z badań były podstawą do opracowania części ilościowej, w ramach której zaproszono kobiety identyfikujące się jako politolożki do wypełnienia ankiet *Badanie kobiet w politologii*, gdzie sam badacz jest jednocześnie podmiotem i przedmiotem badań, wymusza rozważanie kwestii etycznych. Dobrym pomysłem jest prowadzenie dziennika badań oraz realizacja spotkań zespołu, na których omawiane są kwestie metodologiczne i etyczne, a także wspólne przesłuchiwanie wywiadów z krytycznym nastawieniem. Bardzo obszerny materiał wymagał skoncentrowania się na wybranych aspektach uzyskanych danych – wybór był subiektywną decyzją. Nie wszystkie tematy w analizie pogłębiono, część materiału pozostaje niewykorzystana.

6. Matki i córki

Kolejny przykład to ujęcie kobiet i kwestii kobiecej, ale też szeroko ujętej aktywności kobiet i ich ról społecznych i relacji – bycie matką i córką. Projekt Elżbiety Karolczuk jest zapisem doświadczeń kobiet w rolach społecznych w ujęciu konstruktywistycznym. Badania te dotyczą aspektów intymnych i dotyczą spraw prywatnych, gdzie badacz nie może pozostać zdystansowany, żeby uzyskać dane. Badacz staje się partnerem w procesie badań i jak wskazała badaczka „w trakcie badania często to respondenci mają większy wpływ na jego przebieg⁵⁰”. Badacz/ka w procesie odpowiada na potrzeby respondenta, ponieważ uzyskuje od niego ważne informacje, w relacji pełni rolę w jakiej stawia go/ją respondent.

Jak wskazuje Karolczuk, dla części badanych kontakt z nią miał „wymiar terapeutyczny”⁵¹, wymagał więc zapewnienia im poczucia bezpieczeństwa i wsparcia emocjonalnego, pewnej empatii. Część badanych widziała w badaczce ekspertkę – intelektualistkę, osobę obcą i wtedy koncentrowała się w swoich wypowiedziach na faktach, unikając mówienia o emocjach i problemach. Pojawiał się też u badanych opór w mówieniu o sprawach intymnych, który badaczka, mimo swojego naukowego zainteresowania

⁵⁰ E. Karolczuk, *Matki i córki we współczesnej Polsce*, Universitas, Kraków 2019, s. 244-245.

⁵¹ Ibidem.

również tym aspektem aktywności kobiet, musiała uszanować⁵². Dostęp do informacji i danych, to także sprawa związana z tym, na co pozwala i w czym przeszkadza anonimowość, a kiedy staje się pomocna. Młodsze respondentki traktowały badaczkę jak koleżankę lub powierniczkę. Starsze jako terapeutkę. Karolczuk zwraca uwagę, że więcej informacji uzyskała od osób, które miała okazję poznać. Wskazuje na wyzwania z jakimi mierzą się kobiety, kiedy oczekuje się od nich realizacji konkretnych zadań⁵³ i ciągłej aktywności związanej z opieką nad innymi, z oczekiwaniami, jakie stawia się kobietom i jakiej aktywności od nich się oczekuje⁵⁴. Obecna matka to menadżerka rodzinnego życia⁵⁵, której matka była osobą poświęcającą się na rzecz dobra rodziny, to w starszym pokoleniu wydawało się oczywiste. Projekt ten dostarcza inspiracji dotyczących roli badacza w obszarze tematów intymnych i relacji prywatnych.

Synteza badań – research synthesis

Podjęcie, jakim jest synteza badań (*research synthesis*) zbudowane jest na założeniu kumulatywnego charakteru wiedzy naukowej. Jak zakładają liczni autorzy, jeśli przedmiot badań jest bliski naszym zainteresowaniom możemy podjąć próbę syntezy doświadczeń, wyników, wniosków⁵⁶. Podjęcie to jest związane z realizacją założeń analizy ponownej, która jest możliwa, jeśli z dbałością o szczegóły badacz zrealizuje archiwizację danych. Żeby w sposób właściwy przeprowadzić syntezę, zrealizować należy charakterystyczny dla działań naukowców przegląd badań. Przy czym koncentrujemy się wówczas na identyfikacji podmiotu oraz metodach i technikach oraz charakterystycznych rozwiązaniach. W ilościowej syntezie realizuje się siedem etapów, które są tożsame z etapami badań pierwotnych:

sformułowanie problemu, zebranie danych (...) kodowanie informacji z każdego badania; ocena wiarygodności metod i wyników badań; analiza danych (w przypadku zastosowania procedury statystycznej, przeprowadzenie meta-

⁵² Ibidem, s. 246.

⁵³ Ibidem, s. 248-250.

⁵⁴ Ibidem, s. 262-264.

⁵⁵ Ibidem, s. 269.

⁵⁶ B.L. Paterson et al., *Meta-method*, [w:] B.L. Paterson et al., *Methods in Nursing Research: Meta-study of qualitative health research*, SAGE Publications, Thousand Oaks 2001, s. 70-90.

analizy); interpretacja wyników i przygotowanie podsumowania opisującego syntezę⁵⁷.

Wymagane jest stworzenie matrycy, gdzie umieszczone zostaną najważniejsze aspekty. W poniższym zestawieniu dokonano wstępnej syntezy wskazując na najważniejsze aspekty związane z planowaniem i realizacją badań w obszarze aktywności kobiet i ruchów kobiecych.

Nazwa projektu	Przedmiot badań	Pytanie badawcze	Dobór próby	Stosowane metody i techniki	Najważniejsze wyniki
Polki o sobie	Polki i ich potencjał rynkowy	Jakie są teraz Polki Co jest dla nich ważne i dlaczego właśnie to	Reprezentatywna próba losowo-kwotowa = 600 Kobiet w wieku 18-70 Celowy – według segmentów = 60 wywiadów	Ankieta PAPI Indywidualne wywiady pogłębione (wywiady etnograficzne) Zdjęcia	Segmentacja Sposób podejmowania decyzji zakupowych Aktywność społeczna i polityczna
Kobiety w polskiej politologii	Politolożki i ich opinie, motywacje i doświadczenia	Jak wygląda aktywność kobiet w wybranym środowisku naukowym	Celowy wg kryteriów = 45 kula śniegowa jako uzupełnienie Badania populacyjne ankieta przesłana do całej populacji = 158 ankiet (ponad 30% populacji)	Indywidualne wywiady pogłębione Ankieta CAWI	Opinie i doświadczenia Rekomendacje dla instytucji naukowej i ministerstwa Sposoby radzenia sobie z wyzwaniami Wspólnota doświadczeń, różne strategie

⁵⁷ H. Cooper, *Meta-Analysis and Research Synthesis*, [w:] P. Atkinson et al. (red.), *SAGE Research Methods Foundations*, 2020.

Nazwa projektu	Przedmiot badań	Pytanie badawcze	Dobór próby	Stosowane metody i techniki	Najważniejsze wyniki
Matki i córki we współczesnej Polsce	<p>Relacje matek i córek we współczesnej Polsce</p> <p>Zjawisko córkostwa</p>	<p>Eksploracja relacji matek i córek</p> <p>Jak różni się aktywność matek i córek w polskich realiach</p>	<p>Dobór celowy metodą kuli śnieżkowej. Mimo założeń o zróżnicowanej grupie uzyskano grupę homogeniczną. Było to związane z rozpoczęciem kuli śnieżkowej od jednego punktu</p>	<p>Wywiady pogłębiące + 16 kobiet</p>	<p>Różnice w postrzeganiu roli kobiety</p> <p>Inny sposób podejmowania roli matki</p>
Krótka lista	<p>Odtworzenie historii kobiet które pojawiły się na shortlist jako kandydatki do Sądu Najwyższego</p> <p>Zebranie jak największej ilości informacji na ich temat</p> <p>Analiza sposobu podejmowania decyzji, roli shortlist i kobiet na nich</p>		<p>Dobór próby celowy</p> <p>Starano się dotrzeć do wszystkich materiałów w których mogą się znajdować informacje na temat badanych osób oraz sposób podejmowania decyzji. Osoby, które mogły udzielić informacji na tematach badanych kobiet</p>	<p>Analiza treści</p> <p>Analiza prasy – 3 tysiące artykułów</p> <p>Metoda historyczna analizy archiwalnej</p> <p>Wywiady</p> <p>Analiza statystyczna</p> <p>Kodowanie artykułów oraz badania losów</p>	<p>Wykwalifikowane kobiety – na listach jako dodatek – zasłona dymna</p> <p>Dane dotyczące sytuacji prawników na rynku wg płci</p> <p>Zarzutem dla kandydatek był wiek były albo za młode, albo za stare</p> <p>Stworzenie rekomendacji</p>

Podsumowanie

Jeśli interesują nas wyzwania w badaniach aktywności i ruchów kobiecych, wyjątkowo ważne jest spojrzenie z perspektywy społeczeństwa i zaangażowanych jednostek. To jednostki są źródłem informacji, ale zebranie ich opinii i doświadczeń może być wstępem do pogłębionej analizy, która wymaga triangulacji danych⁵⁸. Jeśli pytania mają charakter bardziej intymny, dobrze gdy badacz jest osobą obcą, taką której nie spotka się znowu.

W projektach badań o charakterze jakościowym gromadzi się więcej danych niż jest się w stanie wykorzystać, na co wskazują realizatorki wymienionych projektów, stąd też pewną propozycją dla badań w obszarze aktywności kobiet może być analiza ponowna (*secondary analysis*)⁵⁹ oraz współpraca pomiędzy badaczami zajmującymi się pokrewnymi tematami. Jak wskazują badacze i badaczki „Kontakt z jak największą liczbą osób zajmujących się podobnym tematem wzbogaca projekt bardziej niż konsultowanie wyłącznie źródeł bibliotecznych”⁶⁰. Stąd też warto docenić działania Instytutu Studiów Kobięcych i wskazać, że powstające w jego ramach analizy, dane, zbiory materiałów byłyby bardzo cenne jako archiwum. Można korzystać z dobrych i złych doświadczeń *Canadian Women's Movement Archives* (CWMA)⁶¹ umożliwiając kolejnym pokoleniom badaczy i badaczek korzystanie z danych i tworzenie pogłębionych analiz. Ma to też wymiar praktyczny, jak wskazuje Mies, na dłuższą metę przy systematycznej współpracy badaczek i działaczek ruchów kobiecych w oparciu o kumulowaną przez nich wiedzę można odejść od zwykłego spontanicznego aktywizmu na rzecz przygotowanych strategii długoterminowych⁶². Natomiast należy zwrócić uwagę, że trzeba wiedzieć co się bada, żeby uzyskać dostęp i zaufanie najlepszych informatorów. Osoba badana musi być partnerem, nie może być tylko indagowanym przedmiotem. Opinie

⁵⁸ M. Hammersley, P. Atkinson, *Metody badań terenowych*, przeł. S. Dymczyk, Zysk i S-ka, Poznań 2000, s. 219.

⁵⁹ L. Corti, A. Witzel, L. Bishop, *On the Potentials and Problems of Secondary Analysis. An Introduction to the FQS Special Issue on Secondary Analysis of Qualitative Data*, „FQS Forum: Qualitative Social Research” 2005, t. 6, nr 1(49).

⁶⁰ A. Wyka, *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1993, s. 56.

⁶¹ S. Loyer, *Preserving Records, Creating Memories, Shaping Research: inside the Canadian Women's Movement Archives*, (MA dissertation, University of Ottawa), Ottawa 2006. Więcej informacji o projekcie: <https://uottawa.libguides.com/c.php?g=265223&p=1774098> [dostęp: 05.08.2020].

⁶² M. Mies, *Towards a Methodology of Women's Studies...*

i informacje, które chce przekazać badany (w obszarze naszych zainteresowań) zasługują na ciekawość i zaangażowanie. Dobry wywiad można zrobić dopiero, kiedy docenimy możliwość zadawania pytań⁶³. Podstawową dyrektywą dla osoby badającej aktywność kobiet i tworzonych przezeń ruchów jest mieć jasny cel i być otwartą na dane. Trzeba dobrze doprecyzować pojęcia w języku badanych lub szukać ich rozumienia. Warto pamiętać, żeby dać coś osobie badanej – poczucie komfortu i bezpieczeństwa, dobrą atmosferę, wysłuchanie. Czasami wywiad nie jest dobrym sposobem na zbieranie danych, jeśli np. tak jak w Meksyku doświadczenia kobiet są drastyczne emocjonalne, pełne bólu. Nie jest też właściwy, jeśli osoby, które miałyby brać udział, mogą doznać jakiegokolwiek krzywdy psychicznej lub fizycznej związanej z udziałem (prześladowania, złe wspomnienia). Warto tutaj jednak pamiętać, że jedne z najcenniejszych wywiadów to te z osobami, które przeżyły niewyobrażalne doświadczenia np. Holocaust, wojnę, stalinizm, wypędzenia. Narracje takich osób dostępne są w Archiwum Historii Mówionej. Warto pamiętać, że różne typy wywiadów rządzą się swoimi prawami i w zależności od tego, co jest przedmiotem badań, należy dobrać typ wywiadu i pytań badawczych do konkretnego przedmiotu. Historyk dziejów współczesnych zorientowany na badania aktywności kobiet i kobiecych ruchów, może korzystać z wywiadów biograficznych, na co wskazywała już w 1968 r. Krystyna Kersten⁶⁴. Wątpliwości co do uznania historii mówionej jako źródła historycznego do dzisiaj są obecne w dyskusjach naukowych. Jest już dostępny zbiór wytycznych dla właściwego prowadzenia badań w oparciu o wywiady biograficzne⁶⁵, co pozwala na uniknięcie błędów. Wartości wywiadów biograficznych to badanie człowieka w kontekście, ale także pokazanie, że nie ma jednej historii i są raczej zróżnicowane doświadczenia⁶⁶. Jeśli jest możliwość uzyskania większej ilości narracji, które przez transkrypcje można poddać analizie (kodowaniu), to możliwe jest wyciąganie wniosków o różnorodności i wspólnocie doświadczeń – podobieństwach i różnicach. Jeśli interesuje nas konkretny proces, aspekt życia, wybrane wydarzenie, narzędziem w rękę badacza/ki

⁶³ M.Q. Patton, *Qualitative research and evaluation methods*, wyd. 3, Sage, Thousand Oaks 2002, s. 277.

⁶⁴ I. Terela, *Wybrane problemy etyczne w historii mówionej. Refleksje historyka*, [w:] K. Kaźmierska, *Badania biograficzne – metoda, etyka, praktyka*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2019, t. 15, nr 2, s. 105.

⁶⁵ Polskie Towarzystwo Historii Mówionej, *Etyka*, <http://pthm.pl/etyka/> [dostęp: 10.07.2020].

⁶⁶ P. Filipkowski, *Historia mówiona jako historia faktyczna albo jak „odantropologizować” opowieści o przeszłości?* „Rocznik Antropologii Historii” 2015, nr 5(8), s. 107.

są wywiady indywidualne pogłębione. Pozwalają one na skoncentrowanie się na wybranych opiniach, aspektach, motywacjach, doświadczeniach. Badacz/ka przez pytania drąży konkretny problem. Napisano wiele tylko o ochronie badanego, ale warto jeszcze pamiętać, że badacz też podlega ochronie. Jeśli zatem badania w jakikolwiek sposób mogłyby skrzywdzić badacza, należy dobrać taki sposób postępowania, który będzie bezpieczny dla partnerów/ek relacji⁶⁷.

W badaniach warto uczyć się na historii kobiet. Uczeni i uczone mogą się inspirować i pomagać innym kobietom dokumentować ich kampanie i walki, analizować i dokumentować te zmagania, aby można było uczyć się z błędów i sukcesów, z przeszłości⁶⁸. Badaczki mają zdolność „holistycznego spojrzenia na świat etycznego i odpowiedzialnego myślenia, przekraczania granic dyscyplin, dialogu ze społeczeństwem, wyobraźni i intuicji”⁶⁹. Jeśli kobiety zdolne są do współpracy, mają zdolność holistycznego spojrzenia na świat, etycznego i odpowiedzialnego myślenia, przekraczania działania na rzecz dobra wspólnego, wykorzystajmy te atuty. To może właśnie w rękach kobiet jest budowanie wiedzy z uwzględnieniem jej kumulatywnego charakteru i dzielenie się wiedzą, żeby móc aktywnie działać.

Bibliografia

- Bagan-Włodkowska A., Winiarczyk-Kossakowska M., *Kobiety w polskiej politologii. Od diagnozy do współpracy*, Warszawa 2018.
- Brians C.L., Willnat L., Manheim J.B., Rich R.C., *Empirical political analysis research methods in political science*, Pearson Longman, New York City 2006.
- Buko M., Madoń-Mitzner K., Szymańska M., *Przetrwałam. Doświadczenia kobiet więzionych w czasach nazizmu i stalinizmu*, Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2017.
- Burgos-Debray E., *I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala*, Verso, London-New York 1984.
- Canadian Women's Movement Archives, *Informacje o projekcie*, <https://uottawa.libguides.com/c.php?g=265223&p=1774098> [dostęp: 05.08.2020].

⁶⁷ S. Kvale, *Prowadzenie wywiadów*, przeł. A. Dziuban, PWN, Warszawa 2010.

⁶⁸ M. Mies, *Towards a Methodology of Women's Studies...*

⁶⁹ M. Młodożeniec, A. Knapieńska, *Czy nauka wciąż ma męską płeć? Udział kobiet w nauce*, „Nauka” 2013, nr 2, s. 47-72.

- Cooper H., *Meta-Analysis and Research Synthesis*, [w:] P. Atkinson et al. (red.), *SAGE Research Methods Foundations* 2020.
- Corti L., Witzel A., Bishop L., *On the Potentials and Problems of Secondary Analysis. An Introduction to the FQS Special Issue on Secondary Analysis of Qualitative Data*, „FQS Forum: Qualitative Social Research” 2005, t. 6, nr 1(49).
- Creswell J., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, przeł. A. Gilewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Criado Perez C., *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat skrojony pod mężczyzn*, Karakter, Kraków 2020 [ebook].
- Filipkowski P., *Historia mówiona jako historia faktyczna albo jak „odantropologizować” opowieści o przeszłości?* „Rocznik Antropologii Historii” 2015, nr 5(8), s. 91-108.
- Hammersley M., Atkinson P., *Metody badań terenowych*, przeł. S. Dymczyk, Zysk i S-ka, Poznań 2000.
- Hryciuk R.E., *O znikającej matce. Upolitycznione macierzyństwo w Ameryce Łacińskiej i w Polsce*, [w:] R.E. Hryciuk, E. Korolczuk (red.), *Pożegnanie z Matką Polką?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Jefferson R.K., Brenner Johnson H., *Shortlisted. Women in the Shadows of the Supreme Court*, New York University Press, New York 2020.
- Johnson Buttolph J., H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze w naukach politycznych*, przeł. A. Klosowska-Dudzińska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2010.
- Każmierska K., *Badania biograficzne – metoda, etyka, praktyka*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2019, t. 15, nr 2.
- Korolczuk E., *Matki i córki we współczesnej Polsce*, Universitas, Kraków 2019.
- Kvale S., *Prowadzenie wywiadów*, przeł. A. Dziuban, PWN, Warszawa 2010.
- Liebell S., *Wywiad z autorkami*, New Books in Political Science, <https://newbooksnetwork.com/r-k-jefferson-and-h-b-johnson-shortlisted-women-in-the-shadows-of-the-supreme-court-nyu-press-2020/> [dostęp: 1.08.2020].
- Lofland J. et al., *Analiza układów społecznych – przewodnik metodologiczny po badaniach jakościowych*, przeł. A. Kardasiewicz, S. Urbańska, M. Żychlińska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Loyer S., *Preserving Records, Creating Memories, Shaping Research: inside the Canadian Women’s Movement Archives (MA dissertation, University of Ottawa)*, Ottawa 2006.
- Małocha-Krupa A., *Feminitywum w uwikłaniach językowo-kulturowych*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2018.
- Mies M., *Towards a Methodology of Women’s Studies*, Institute of Social Studies, Occasional papers. No. 77, Hague 1979.

- NYU Press, *Nota wydawnicza*, <https://nyupress.org/9781479895915/shortlisted/> [10.06.2020].
- Odrowąż-Coates A., *An ethnographic study about women – The female researcher's experience*, [w:] U. Markowska-Manista, J. Pilarska (red.), *An Introspective Approach to Women's Intercultural Fieldwork*, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 2017.
- Paterson B.L. et al., *Meta-method*, [w:] B.L. Paterson et al. (red.), *Methods in Nursing Research: Meta-study of qualitative health research*, SAGE Publications, Thousand Oaks, CA 2001.
- Penne S., *Sekret Solidarności*, przeł. M. Antosiewicz, W.A.B., Warszawa 2014.
- Polskie Towarzystwo Historii Mówionej, *Etyka*, <http://pthm.pl/etyka/> [dostęp: 10.07.2020].
- Smith K.M., *Female Voice and Feminist Text: Testimonio as a Form of Resistance in Latin America*, Florida Atlantic Comparative Studies Journal 2010, t. 12, 2010-2011.
- Terela I., *Wybrane problemy etyczne w historii mówionej. Refleksje historyka*, [w:] K. Kaźmierska, *Badania biograficzne – metoda, etyka, praktyka*, „Przełęcz Socjologii Jakościowej” 2019, t. 15, nr 2.
- Woroniecka G., *Politologia i socjologia polityki komplementarność czy autarkia?* [w:] T. Łoś-Nowak (red.), *Politologia w Polsce: stan badań i perspektywy rozwojowe*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń – Wrocław 1998.
- Wyka A., *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1993.